

OSADNICTWO ROLNE W POWIECIE KROSNO ODRZAŃSKIE (1945—1948)

WSTĘP

Niniejsza praca stanowi fragment większego opracowania mówiącego o problemach osadnictwa rolnego w powiecie krośnieńskim w latach 1945—1949. Osadnictwo rolne na Ziemiach Zachodnich kształtowało się w ciężkich warunkach powojennych, a społeczeństwo tutejsze do dziś podlega procesom integracyjnym. Także ludność powiatu krośnieńskiego składa się z przesiedleńców z różnych regionów Polski centralnej, z repatriantów zza Buga oraz reemigrantów. Ludność ta reprezentowała różną kulturę, tradycje i obyczaje. Powstała tu nowa społeczność, wśród której zacierają się dawne różnice.

Przedmiot przedstawionej pracy stanowią problemy adaptacji osadników rolnych do nowych warunków oraz czynniki, które miały wpływ na ukształtowanie się obecnej struktury rolnej.

W badaniach posłużyłem się metodą reprezentacyjną. Przeprowadzono również wywiady z osadnikami rolnymi, byłymi pracownikami Referatu Osiedleńczego i Oddziału Powiatowego PUR Krosno Odrzańskie. Ponadto na podstawie kwestionariuszy zebrano materiały dotyczące procesów osadnictwa rolnego.

Wykorzystano również materiały archiwalne jak: teczki gospodarstw indywidualnych, akta formalnoprawne, sprawozdania sytuacyjne starostów powiatowych za poszczególne miesiące, kwartały i lata. Sprawozdania referatów i wydziałów społeczno-politycznych, osiedleńczych oraz materiały z odbytych narad, odpraw, konferencji szczebla powiatowego i wojewódzkiego.

W badaniach starano się podkreślić przede wszystkim te czynniki, które naszym zdaniem miały wpływ na kształtowanie struktury rolnej powiatu.

Zbadano więc:

- strukturę gospodarstw poniemieckich, rok przybycia osadnika na teren powiatu i powstania gospodarstwa;
- regionalne pochodzenie osadników, liczbę osób w rodzinie według płci i wieku, strukturę nadanych i pozostawionych gospodarstw, ilość inwentarza żywego i ruchomego;
- regulację stosunków rolnych gospodarstw poniemieckich, rozdzielenie gruntów przez państwo (zapas ziemi na gospodarstwa osadników), strukturę gospodarstw przed i po regulacji.

GLÓWNE ZAŁOŻENIA POLITYKI OSIEDLEŃCZEJ

U podstaw polityki osiedleńczej państwa ludowego legły wytyczne Polskiej Partii Robotniczej. Wytyczne tej polityki można sprowadzić do trzech podstawowych punktów:

- jak najszybszej repatriacji Niemców nawet za cenę przejściowych strat gospodarczych,
- położenia w pierwszym okresie głównego nacisku na osadnictwo rolne, co wiązało się z koniecznością wykorzystania zasiewów wobec bardzo ciężkiej sytuacji aprowizacyjnej, stosunkowo łatwiejszymi możliwościami uruchomienia gospodarstw rolnych, jak również przewagą rolników wśród rezerw osiedleńczych,
- realizowania osadnictwa rolnego etapami.

Kwestie ustrojowe jak uwłaszczanie, regulacja struktury rolnej miały być rozwiązane w drugim etapie osadnictwa¹.

W realizacji polityki osiedleńczej w powiecie krośnieńskim w pierwszym okresie przejawia się spontaniczność. Fala osiedleńcza postępowała tuż za frontem.

Od marca 1945 r. nie zorganizowane grupy osadników ruszyły na „zachód” w celu osiedlenia się i zabezpieczenia pozostawionego bez opieki inwentarza rolnego. Gospodarstwa rolne zajmowali częstokroć ludzie nie mający nic wspólnego z rolnictwem, kierujący się chęcią zdobycia chwilowych korzyści. Stan posiadania był płynny, użytkownicy poszczególnych gospodarstw zmieniali się często. Zjawisko to nie jest dokładnie zbadane, brak odpowiednich danych na ten temat.

Dopiero od września 1946 r. akcja osiedleńcza przebiegała według ścisłych przepisów prawnych. Koniec 1946 r. i 1947 r. to okres, w którym zaistniały właściwe warunki pełnego zasiedlania powiatu, akcja osiedleńcza przebiegała w sposób zorganizowany i była analizowana przez właś-

¹ H. Słabek, *Polityka PPR w dziedzinie przebudowy ustroju rolnego na Ziemiach Odzyskanych (1945—1948)*. Z pola walki nr 2/1965.

ciwe organa osiedleńcze. Pierwsze akta nadania gospodarki zostały wydane osadnikom przez starostę podczas uroczystego wiecu w dniu 9 marca 1947 r. Większą ilość aktów nadania wydano w czerwcu, lipcu, sierpniu i wrześniu 1947 r. Natomiast do czerwca 1947 r. wydano w powiecie krosnieńskim 67 aktów nadania.

Prawie jednocześnie z nadaniem przez Państwową Komisję Osadnictwa Rolnego aktów własności, komisja ta rozpatrzyła 47 wniosków o zrzeczenie się gospodarstw rolnych przez niektórych osadników².

Były to sporadyczne wypadki. Proces ten był zdrowym zjawiskiem, element obcy wsi i jej sprawom opuszczał wieś, dając miejsce bezrolnemu lub małorolnemu chłopu. Proces ten w późniejszym okresie był zjawiskiem niezdrowym i przybrał w powiecie niepożądane rozmiary, które omówione są w dalszej części pracy.

Podczas realizacji akcji osiedleńczej zdarzały się wypadki niewłaściwego przydziału gruntów rolnych osadnikom, co niejednokrotnie powodowało wiele niezadowolenia i nieporozumień³.

Sam przebieg osiedlania się był skomplikowany i ciągnął się przez dłuższy okres czasu. Obszar i rodzaj użytków rolnych w chwili obejmowania gospodarstw podawano orientacyjnie, w pełnych ha. Stwierdza się, że w niektórych protokołach nie podawano obszaru zajmowanego przez gospodarstwo. Osadnik obejmujący w swe posiadanie gospodarstwo wskazane przez PUR lub Referat Osiedleńczy składał „wniosek o przyznanie prawa własności” do Komisji Wnioskowej, utworzonej przy starostwie w drugiej połowie 1946 r.

Komisje zbierały różne oświadczenia na przywieziony dobytek, przedmioty i narzędzia. Przy braku odpowiednich zaświadczeń komisja miała prawo wniosek załatwić odmownie. Na złożony wniosek przez osadnika Państwowa Komisja Osadnictwa Rolnego wydawała pisemne orzeczenie o wyznaczeniu nabywcy, w wyniku czego osadnik otrzymywał akt nadania, który nie miał mocy dokumentu uwłaszczeniowego. Od tego czasu osadnik obejmował w swe posiadanie wymienione w akcie nadania grunty, budynki, inwentarz żywy i ruchomy. Akt nadania mógł być cofnięty osadnikowi w wypadku złego prowadzenia gospodarstwa lub jego dewastacji. Komisja za dewastację gospodarstwa miała prawo ukarać osadnika grzywną lub więzieniem do lat dwóch. Faktu takiego w powiecie nie

² WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 835. Protokół konferencji w sprawie zasiedlania Ziemi Lubuskiej.

³ WSAP. Zielona Góra L. dz. 6/89/47. Sprawozdanie Inspektoratu Akcji Uwłaszczeniowej na Ziemię Lubuską: *Potworzyły się kliki, tak w powiatach jak i w gromadach. Nie zawsze dokonuje się sprawiedliwego podziału gruntów pomiędzy osadników, często operuje się fikcjami. Niektórzy Komisarze Ziemiańscy, to ludzie o małej wartości intelektualnej i społecznej, a nawet są niechętni nowo powstałej rzeczywistości.*

stwierdzono. Miał miejsce natomiast pojedynczy wypadek odebrania aktu nadania osadnikowi Łotyszkiewiczowi ze wsi Strumienno⁴.

Łączne koszty nabytego gospodarstwa przesiedleńcy miał spłacać w ciągu 20 lat. Repatriantom w koszty nabytej gospodarki wliczano wartość pozostawionego za Bugiem mienia, osadnik wojskowy mógł otrzymać bezpłatnie do 10 ha ziemi. Władze administracyjne powiatu pokonując szereg trudności oraz likwidując powstałe błędy i nieprawidłowości w czasie akcji osiedleńczej, w pełni zrealizowały ogólne założenia partii i rządu w tym zakresie.

CHARAKTERYSTYKA FAZ OSADNICTWA ROLNEGO I POCHODZENIE REGIONALNE OSADNIKÓW

Ludność powiatu krośnieńskiego składa się z trzech podstawowych grup osadników: repatriantów, przesiedleńców, osadników wojskowych oraz z nieznacznego odsetka autochtonów i przesiedleńców z akcji „W”. którzy w zasadzie nie odegrali większego wpływu na zaludnienie powiatu.

Na podstawie danych statystycznych można stwierdzić, że zadanie jak najszybszego zaludnienia powiatu ludnością polską zostało wykonane. Na 1949 r. Referat Osiedleńczy przewidywał wolnych gospodarstw i działek 655, o łącznym obszarze 3.396 ha. Z ilości nie obsadzonych gospodarstw i działek, budynków rolniczych nadających się do użytkowania było 26, pozostałe znajdowały się w stanie zniszczenia do 50% i ponad 50%⁵. Z danych statystycznych wynika, że już na początku 1948 r. chłonność osadnictwa rolnego w powiecie krośnieńskim była wyczerpana.

Analiza poszczególnych faz osadnictwa w powiecie krośnieńskim wykazuje, że najliczniej napływali osadnicy w latach 1946—1947. W latach 1945—1947 już 82% gospodarstw rolnych było zajętych przez osadników. Natomiast w latach 1948—1949 osadnicy rolni zajęli dalsze 3% gospodarstw. Powyższe dane potwierdzają przeprowadzone badania 2.411 gospodarstw rolnych na podstawie księgi prac uwłaszczeniowych. Badania te wykazują, że w okresie od 1945 do 1947 r. gospodarstwa w powiecie Krosno Odrzańskie były obsadzone w 76%, w tym 39% gospodarstw rolnych objęli przesiedleńcy, a 37% repatrianci.

Badania te również potwierdzają, że powiat krośnieński w 1947 r. był w zasadzie zaludniony ludnością polską, a ponad 3/4 ogółu gospodarstw rolnych znajdowało się w posiadaniu osadników.

⁴ Akta nie uporządkowane. Prezydium PRN Krosno Odrzańskie. Protokół Państwowej Komisji Osadnictwa Rolnego z dnia 4 lutego 1947 r.

⁵ WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 15, 16. Sprawozdanie Wydziału Osiedleńczego Wojewódzkiego Urzędu Poznańskiego, Ekspozytura Gorzów Wlkp.

Osadnicy rolni zajmowali gospodarstwa rolne przez wszystkie miesiące roku. Jednak największa ilość gospodarstw rolnych była obsadzona przez przesiedleńców w styczniu, lutym, październiku i grudniu, a przez repatriantów w maju, wrześniu i październiku. W pozostałych miesiącach uwidacznia się spadek obejmowania gospodarstw przez osadników.

W ostatnim kwartale 1948 r. i w pierwszych miesiącach 1949 r. przybiera na sile niepokojące zjawisko zrzekania się gospodarstw przez osadników. Temu problemowi poświęcono wiele narad na szczeblu powiatu, województwa, Ministerstwa Ziemi Odzyskanych.

W powiecie krośnieńskim do 23 grudnia 1948 r. zrzekło się gospodarstw 156 osadników, a w pierwszym kwartale 1949 r. 249⁶. Około 40% z nich przeszło na gospodarstwa innych typów, 10% przeszło do pracy umysłowej, 50% wyjechało z powiatu na „ziemie dawne”. Opuszczający gospodarstwa to w większości przesiedleńcy, którzy przyjechali na Ziemię Zachodnie tymczasowo, w celu szybkiego wzbogacenia się i rozbudowy pozostawionych gospodarstw na „ziemiach dawnych”. W sprawie zrzekania się gospodarstw przez osadników odbyła się w Poznaniu specjalna konferencja u wojewody poznańskiego w dniu 9 maja 1949 r.⁷. Zastępca Wojewódzkiego Pełnomocnika Podatkowego ob. Kosmala w czasie tej konferencji stwierdza, że przyczyną zrzekania się gospodarstw i odpływu osadników w 30% jest nadmierny wymiar podatku gruntowego. Wymiar podatku gruntowego był stosowany w wielu przypadkach niesprawiedliwie. Dziewięćdziesiąt procent osadników składało podania o ulgi podatkowe, a w niektórych gromadach podawano nieprawidłowe dane o stanie majątkowym.

Wielu osadników dostało akty nadania na ilość ziemi nie odpowiadającą istotnemu stanowi rzeczy. Osadnicy z Polski centralnej i zza Buga podczas uruchamiania otrzymanych gospodarstw napotykali na duże trudności z powodu słabej znajomości gospodarowania na otrzymanych ziemiach i całkiem odmiennych warunków pracy niż na starym miejscu (nie spotykali się z wylewami rzek). Część osadników traktowała swój pobyt na terenie powiatu sezonowo. Przyjeżdżali na lato, a w zimie opuszczali gospodarstwa. Chodziło im o wyeksploatowanie gospodarstw. Oni to po powrocie na „ziemie dawne” wyolbrzymiali napotykaną trudności.

Pogarszanie się sytuacji międzynarodowej w 1949 r., tzw. „zimna wojna” stwarzało stan niepewności i było powodem braku stabilizacji na Ziemiach Zachodnich. Zdarzały się sporadyczne wypadki zaliczania średniaków do bogaczy wiejskich, wzywanie ludności za pośrednictwem ORMÓ

⁶ WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 835. Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego Starostwa Powiatowego Krosno Odrzańskie za IV kwartał 1948 r.

⁷ Tamże.

nawet na konferencje rodzicielskie do szkoły oraz legitymowanie po nocy ludzi w mieszkaniach⁸.

Były i takie sytuacje, że osadnicy nie wiedzieli, jaki jest ich faktyczny stan posiadania. Osadnikom zza Buga przed osiedleniem obiecywano dać tyle gruntu, ile pozostawili za Bugiem, co nie zawsze było realizowane. Zdarzały się wypadki szkodliwej działalności mierniczych na korzyść bogaczy wiejskich.

Do przyczyn powodujących zrzekanie się gospodarstw rolnych przez osadników Ziemi Lubuskiej w 1948 i pierwszym kwartale 1949 r. należały:

1. duże zniszczenia budynków gospodarczych i mieszkalnych, licha gleba, brak nadziei na szybką rentowność gospodarstwa, brak środków na inwestycje melioracyjne (10%);
2. wysokie obciążenie w stosunku do osadników biednych i nowo zagospodarowanych z tytułu akcji siewnej, pożyczki na inwentarz, należności za ubezpieczenie, podatku gruntowego w KOR (20%);
3. wypadki szablonowego ustalania stref ekonomicznych, ostry nacisk fiskalny, obawa przed kolektywizacją (40%);
4. wykorzystanie koniunktury przez przesiedleńców z najbliższych terenów w celu podniesienia rentowności gospodarstw pozostawionych w Polsce centralnej (20%);
5. odnalezienie rodzin, ciężka choroba, śmierć, brak kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa rolnego (10%).

Powyższe dane pochodzą ze sprawozdania zastępcy Wojewódzkiego Pełnomocnika Podatkowego na konferencji województwa poznańskiego, odbytej w dniu 9 maja 1949 r. (WAP Zielona Góra, sygn. tymczasowa 855(T-2).

Są dane statystyczne, mówiące ilu osadników od 1 stycznia 1948 do 30 czerwca 1949 r. zrzekło się gospodarstw rolnych⁹: na gospodarstwach osiedlone były 733 rodziny, 405 rodzin zrzekło się gospodarstw, zaś 20 rodzin zrzekło się gospodarstw po zahipotekowaniu.

Zrzekanie się gospodarstw przez osadników było zjawiskiem niepożądanym i budziło niepokój władz administracyjnych powiatu krośnieńskiego. W wyżej wymienionym okresie na obszarze Ziemi Lubuskiej przybrało ono niepokojące rozmiary. Na 660 osiedlonych w pierwszym kwartale 1949 r. zrzekło się gospodarstw 71%¹⁰, w okresie od stycznia 1948 do

⁸ WSAP KW PZPR Zielona Góra. Sprawozdanie Inspektora Akcji Uwłaszczeniowej na Ziemię Lubuską. Aw. L. dz. 16/8/47.

⁹ WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 16. Urząd Wojewódzki Poznański Ekspozytura Gorzów Wlkp. Wydział Osiedleńczy. Zestawienie osiedlonych i zrzekających się gospodarstw. Stan na 30.VI.1949 r.

¹⁰ WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 835. Referat Naczelnika Wydziału Osiedleńczego ob. Banaszczyka pt. „Analiza zrzeczeń się gospodarstw na Ziemi Lubuskiej od 1.I.1948 r. do 30.III.1949 r.”

30 czerwca 1949 r. gospodarstwa o obszarze od 1 do 3 ha opuściło 2.219 osadników; od 3 do 5 ha — 166; od 5 do 7 ha — 119; ogółem rzekło się gospodarstw 2.564 osadników, z tego po zahipotekowaniu 319. Wśród zrzekających się gospodarstw znajdowało się 1.282 przesiedleńców i 1.226 repatriantów. Stosunek jednych do drugich kształtował się jak 1 : 1¹¹. Podobna sytuacja była na całej Ziemi Lubuskiej.

Do 1948 r. repatrianci stanowili 52% ogółu osadników powiatu, a przesiedleńcy około 48%. Stosunek ten zmienił się w połowie 1949 r., kiedy to przesiedleńcy stanowili 56% ogółu osadników. Zwiększenie się ilości przesiedleńców w grupie osadników rolnych tłumaczy się tym, że w 1948 r. napływ repatriantów został zahamowany, natomiast przesiedleńcy osiedlali się dalej.

Przesiedleńcy powiatu krośnieńskiego pochodzą przeważnie z województwa poznańskiego, a także bydgoskiego, warszawskiego, białostockiego, łódzkiego i lubelskiego. Natomiast repatrianci przybyli na teren powiatu w większości z tarnopolskiego, lwowskiego, wileńskiego. Niewielka liczba emigrantów i reemigrantów przybyła z Niemiec, Rumunii i Francji.

Dokumentacja Geograficzna, zeszyt nr 2/1960 podaje, że pod koniec 1949 r. na terenie powiatu krośnieńskiego osiedliło się 7.226 osadników z województwa poznańskiego, z tego na wsi 5.238. Natomiast z pozostałych województw Polski centralnej 8.715 osób, w tym 5.339 na gospodarstwach rolnych (tabela 1). Dane statystyczne, dotyczące całego powiatu, potwierdzają wyniki przeprowadzonych badań terenowych w gromadach: Radnica, Wężyska, Maszewo, Szczawno.

Na 175 badanych rodzin przesiedleńców 114 pochodziło z województwa poznańskiego, reszta (61) przybyła na teren powiatu z województw: warszawskiego, kieleckiego, łódzkiego, białostockiego, lubelskiego i innych. Badane rodziny przybyły z siedmiu województw, dwudziestu jeden powiatów i trzydziestu trzech gmin. Na 175 rodzin przesiedleńców aż 138 przybyło w latach 1945—1946. Dane uzyskane na podstawie badań terenowych wskazują, że powiat krośnieński był zaludniony i w zasadzie zagospodarowany już w 1947 r. Ponad 2/3 zapasu ziemi już w 1947 r. były w posiadaniu osadników.

Dla większości przesiedleńców osiedlenie się w powiecie krośnieńskim stanowiło awans gospodarczy i społeczny. Ze 175 ankietowanych przesiedleńców podało jako powód przeniesienia się na Ziemię Zachodnie większą możliwość zdobycia ziemi — 119, chęć zagospodarowania się — 17, nabycie własnego gospodarstwa — 38, zdobycie ziemi lepszej jakości — 1. Na pytanie co osiągnęli osiedlając się na Ziemiach Zachodnich, stwierdziło poprawę warunków materialnych — 83, radykalną poprawę warunków bytowych — 24, własne gospodarstwo — 68 (tabela 2).

¹¹ Tamże.

Na 175 przesiedleńców podało zawód: rolnika — 58, robotnika rolnego — 42, robotnika — 19, kowala — 2, młynarza — 1, gajowego — 2 (tabela 2). Obiektywne potwierdzenie wyżej wymienionych motywów osiedlenia się na Ziemiach Zachodnich stanowi fakt, iż na 175 badanych rodzin 122 były bezrolne, dla których posiadanie własnego gospodarstwa stanowiło główny cel życia. Bezrolni przesiedleńcy to przeważnie robotnicy rolni i folwarczni lub biedota wiejska, która pracowała na roli u bogatych gospodarzy, a czasem pomagała w pracy na roli swym rodzinom oraz znajomym. 53 przesiedleńców posiadało gospodarstwa na ziemiach dawnych, wśród których było: 2 ha — 7, 2—5 ha — 23, 5—7 ha — 9, 7—9 ha — 6, 9—10 ha — 2, 12—14 ha — 2, 15—20 ha — 4. Ogółem 53 przesiedleńców posiadało 288,46 ha ziemi (średnio na rodzinę przypadało 5,49 ha).

Tabela 1

STAN I POCHODZENIE REGIONALNE OSADNIKÓW
W POWIECIE KROSNO ODRZAŃSKIE POD KONIEC 1949 R.

Województwo i teren, z którego przybyli osadnicy	Miasto	Wieś	Ogółem
poznańskie	1.988	5.238	7.226
gdańskie	27	48	75
bydgoskie	332	522	854
białostockie	287	306	593
warszawskie	700	1.027	1.727
Warszawa	410	185	595
rzeszowskie	198	646	844
lubelskie	428	881	1.309
krakowskie	226	986	1.212
katowickie	185	149	334
łódzkie	331	658	989
opolskie	145	47	192
wrocławskie	9	4	13
zielonogórskie	2	11	13
szczecińskie	4	3	7
olsztyńskie	—	—	—
ZSRR	3.662	10.208	13.870
inne państwa	171	540	711
autochtoni	159	43	202
brak danych	135	164	299
O g ó ł e m	9.399	21.666	31.065

Źródło: Instytut Geograficzny PAN. Artykuł Leszka Kosińskiego zamieszczony w Dokumentacji Geograficznej. Warszawa 1960, zeszyt 2.

Według sprawozdania o stanie zaludnienia Ziemi Odzyskanych na 31 grudnia 1948 r. do Ministerstwa Ziemi Odzyskanych, na terenie powiatu krośnieńskiego osiedliło się 17.655 repatriantów, w tym 8.673 na terenie gmin wiejskich. Repatrianci pochodzili w przeważającej części z byłych

polskich województw wschodnich sprzed 1939 r.: z tarnopolskiego, lwowskiego i wileńskiego.

Dane te potwierdzają wyniki uzyskane na podstawie teczek gospodarstw indywidualnych. Na 125 badanych rodzin, repatriantów z województwa tarnopolskiego osiedliło się 89, z województwa lwowskiego 7 i z wileńskiego 6. Pozostałych 23 repatriantów pochodziło z województw: opolskiego, wołyńskiego, nowogródzkiego i stanisławskiego. Badane rodziny repatriantów pochodziły z 7 byłych województw wschodnich i 14 powiatów.

Repatrianci zza Buga osiedlali się na nowym miejscu przeważnie całymi wsiami. Na terenie powiatu bardzo często spotyka się duże skupiska repatriantów, którzy pochodzą z tej samej miejscowości. Przykładem może służyć gromada Wężyska, którą w większości zamieszkują repatrianci z tej samej miejscowości (Podzameczek, powiat Buczaczy).

Na 125 badanych rodzin 119 repatriantów pochodzi z obszaru sprzed 1939 r., 5 z wojska i z głębi ZSRR.

Strukturę gospodarstw pozostawionych i nabytych przez repatriantów oraz strukturę gospodarstw ponemieckich przedstawia tabela 4. Zarówno przesiedleńcy, jak i repatrianci w zdecydowanej większości pochodzili ze wsi i osiedlali się na gospodarstwach rolnych. Jest to zrozumiałe, po-

Tabela 2

WYNIKI BADAŃ TERENOWYCH OKREŚLAJĄCYCH PRZYCZYNY PRZYBYCIA PRZESIEDLENCÓW NA ZIEMIE ZACHODNIE

Pytania	Odpowiedzi	Ileść
Czym się Pan powodował przesiedlając się na Ziemię Odzyskaną?	większą możliwością zdobycia ziemi	119
	chęcią zagospodarowania się	17
	możliwością zdobycia własnego gospodarstwa	38
	lepszą jakością ziemi	1
	ogółem	175
Co Pan osiągnął osiedlając się na Ziemiach Odzyskanych?	poprawę warunków bytowych	83
	radykałną poprawę warunków bytowych	24
	własne gospodarstwo	68
	ogółem	175
Proszę podać Pański zawód i charakter wykonywanej pracy do 1939 r. i w okresie wojny	rolnik	58
	robotnik rolny	42
	robotnik folwarczny	37
	robotnik leśny	14
	młynarz	1
	kowal	2
	gajowy	2
	ogółem	175

Sporządzono na podstawie wywiadów terenowych i ankiet w gromadach: Radnica, Wężyska, Maszewo, Szczawno.

Tabela 3

DANE O ZIEMI POZOSTAWIONEJ PRZEZ PRZESIEDLENCÓW
W POWIECIE KROSNO ODRZAŃSKIE

Gospodarstwa pozostawione			Sprzedali w okresie				Przywłaszczyli na rodzinę				Liczba rodzin		Zachowują dotychczas prawo własności	
Kategoria gospodarstwa	Ilość gospodarstw badanych	Ilość ha	1945—1946	1947—1948	1949—1955	1956—1965	1945—1946	1947—1948	1949—1955	1956—1965	Użytkują osobście	Wydzierżawiają	Liczba rodzin	Ilość ha
do 2 ha	13—7	6,96	—	—	—	3,90	—	—	1,06	—	1	4	5	3,06
2—5 ha	45—23	80,10	15,00	—	—	34,00	—	—	—	9,10	4	5	9	22,00
5—7 ha	9	81,40	12,00	—	—	5,40	—	—	—	—	—	—	5	34,00
7—9 ha	6	43,00	—	—	—	—	—	—	14,00	—	1	2	3	19,00
9—10 ha	2	18,00	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	18,00
10—12 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12—14 ha	2	24,00	—	—	—	—	—	—	—	12,00	—	—	1	12,00
14—15 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15—20 ha	4	66,00	—	—	—	—	—	—	—	18,00	—	3	3	48,00
ponad 20 ha	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	53	288,46	27,00	—	—	43,30	—	—	15,06	39,10	6	22	28	156,06

Sporządzono na podstawie badań terenowych i ankiet w gromadach: Radnica, Wężyńska, Maszewo, Szczawno.

nieważ wieś była najbardziej chłonna, a powiat krośnieński był i jest powiatem wybitnie rolniczym. Każda z grup osiedleńczych, zaczynając nowe życie, wносиła ze sobą odrębność kultury, własną gwarę i swoisty sposób gospodarowania. W takich warunkach czynnikiem stabilizacji i zespolenia się grup osiedleńczych było same życie oraz wyrastające nowe pokolenie, które kształtowała szkoła, organizacje społeczno-polityczne, pokolenie, które mówiło, że tu nad Odrą jest nasz dom.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ STRUKTURY GOSPODARSTW ROLNYCH

Zachodzi pytanie, co decydowało o tworzeniu się struktury rolnej powiatu, jakie stosowano kryteria przy nadziale gospodarstw i mienia polniemieckiego. Na podstawie przeprowadzonych rozmów z osadnikami w terenie można postawić wniosek, że o przydziale gospodarstwa rolnego nie decydowało pochodzenie klasowe rodziny osadnika. Władze administracyjne nie miały w tej sprawie właściwego rozeznania. W teczkach przesiedleńców spotyka się bardzo rzadko zapis obszaru pozostawionego gospodarstwa.

Władze osiedleńcze nie zwracały się do nich o te informacje, nie chcąc widocznie wywołać wśród przesiedleńców obaw o pozostawione mienie.

Natomiast wteczkach gospodarstw indywidualnych repatriantów znajduje się pełny opis pozostawionego gospodarstwa i mienia, wydany przez władze terenowe ZSRR.

Zgodnie z umową między BSRR i USRR a rządem RP, repatrianci mieli otrzymać w formie ekwiwalentu gospodarstwa o obszarze przewidzianym dekretem o reformie rolnej z września 1944 r. Chłopi bezrolni zza Buga mogli otrzymać gospodarstwa rolne na zasadach ogólnych. Podczas badań terenowych oraz na podstawie teczek indywidualnych repatriantów stwierdzono, że nie w każdym wypadku repatrianci otrzymywali gospodarstwa o obszarze podobnym do pozostawionych za Bugiem, były wypadki, że repatrianci posiadający duże gospodarstwa za Bugiem otrzymywali gospodarstwa małe i odwrotnie. Repatrianci podczas rozmów tłumaczyli ubieganie się o większe lub mniejsze gospodarstwa stanem posiadanego inwentarza, ilością siły roboczej, ewentualnie obawą przed kolektywizacją gospodarstw. Byli to przeważnie repatrianci z głębi ZSRR. Często w rozmowach osadnicy powtarzali, że władze osiedleńcze brały pod uwagę przy nadziale gospodarstw zasób siły roboczej osadnika, posiadany inwentarz żywy (szczególnie konie). Z przeprowadzonych rozmów z osadnikami wynika, że rodziny osadników przybyłe na teren powiatu najwcześniej, w latach 1945—1946, otrzymywały lepsze zabudowania, urodzajniejszą ziemię, więcej inwentarza.

Struktura rolna powiatu w pierwszym okresie kształtowała się samorzutnie. Sytuacja zmieniła się pod koniec 1946 r., po ukazaniu się aktu normatywnego, który regulował ustrój rolny Ziem Odzyskanych. Tym aktem normatywnym był okólnik Ministerstwa Ziem Odzyskanych nr 82 z 15 lipca 1946 r. Określał on normy obszarowe, uzależniając je od jakości gleby i tak: na glebach pszenno-buraczanych (I i II klasa gleboznawcza) lżejszej uprawy od 7 do 9 ha, ciężko gliniastych od 11 do 15 ha; na glebach ziemniaczanych i żytnich mocniejszych (III—IV klasa gleboznawcza) od 9 do 11 ha; na glebach słabszych ziemniaczanych (V klasa gleboznawcza) od 11 do 13 ha; na glebach żytnio-łubinowych (VI klasa gleboznawcza) do 15 ha.

Na glebach słabszych, gdy obszar łąk i pastwisk przekraczał 1/3 ogólnego obszaru gospodarstwa, mogły powstać gospodarstwa o obszarze od 15 do 20 ha. Normy te przeciwdziałały powstawaniu gospodarstw wielkochłopskich, a jednocześnie tym samym stwarzały dogodne warunki do osiedlania się dodatkowych rodzin chłopskich.

STRUKTURA GOSPODARSTW PRZED I PO REGULACJI

W powiecie krośnieńskim przed regulacją 50% stanowiły gospodarstwa małorolne. Komisja Osiedleńcza dysponowała w latach 1945—1948 5.662

STRUKTURA GOSPODARSTW POZOSTAWIONYCH I NABYTYCH PRZEZ
REPATRIANTÓW ORAZ STRUKTURA GOSPODARSTW PONIEMIECKICH

Kategorie gospodarstw														
do 2 ha	2—5 ha	5—7 ha	7—9 ha	9—10 ha	10—12 ha	12—15 ha	15—20 ha	20—25 ha	25—50 ha	50—75 ha	75—100 ha	100—125 ha	125—150 ha	%
gospodarstwa rolne pozostawione przez repatriantów za Bugiem w % ¹														
25,5	45,3	8,6	8,6	3,7	4,7	0,9	0,9	0,9	0,9	—	—	—	—	100
gospodarstwa rolne nabyte przez repatriantów na Ziemiach Odzyskanych w % ² przed regulacją														
23,0	40,0	14,0	10,2	1,8	10,2	0,8	—	—	—	—	—	—	—	100
struktura gospodarstw poniemieckich w % ³														
31,6	11,3	8,0	15,0	2,0	—	3,3	14,0	8,0	6,0	—	0,8	—	—	100

¹ Prezydium PRN Krosno Odrzańskie Wydział Rolnictwa i Leśnictwa. Teczki indywidualnych gospodarstw — rejestr pozostawionego mienia w ZSRR.

² Prezydium PRN Krosno Odrzańskie Wydział Rolnictwa i Leśnictwa. Teczki gospodarstw indywidualnych.

³ Prezydium PRN Krosno Odrzańskie Wydział Geodezji Kreis Crosen Grundstuer Mutterrolle Gemaidebezirks Radnitz.

gospodarstwami, których struktura przedstawiała się następująco: gospodarstw do 1 ha było 1.150 (20%), 1—3 ha — 1.756 (30%), 3—9 ha — 457 (11,4%), 9—12 ha — 1.733 (29%), 12—15 ha — 526 (9%), ponad 15 ha — 40 (0,6%). Po regulacji struktura rolna uległa zmianie, gospodarstw do 1 ha było 806 (16%), 1—3 ha — 1.332 (27%), 3—9 ha — 218 (5,7%), 9—12 ha — 1.746 (35,5%), 12—15 ha — 785 (15%), ponad 15 ha — 51 (0,8%) (tabela 5).

Tabela 5

STRUKTURA AGRARNA POWIATU KROŚNIEŃSKIEGO
PRZED I PO REGULACJI

Ogółem gospodarstw	Liczba gospodarstw											
	do 1 ha	%	1—3 ha	%	3—9 ha	%	9—12 ha	%	12—15 ha	%	ponad 15 ha	%
5662* (XI.1948)	1150	20	1756	30	457	11,4	1733	29,0	526	9	40	0,6
4938** (XII.1949)	806	16	1332	27	218	5,7	1746	35,5	785	15	51	0,8

* przed regulacją

** po regulacji

WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 18, 161, 15. Sprawozdanie kwartalne za okres od 1.VII. do 30.IX.1948 r. starosty powiatu krośnieńskiego do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego Ekspozytury Gorzów Wlkp. Sprawozdanie Referatu Osiedleńczego nr sp. 19/48/18/n/48. Sprawozdanie do Ministerstwa Ziem Odzyskanych Wojewódzkiego Urzędu Poznańskiego Ekspozytury Gorzów Wlkp. za II kwartał 1949 r., nr sp. I-142/149.

Do regulacji struktura była płynna i uległa zmianie. Według sprawozdania Referatu Osiedleńczego liczba gospodarstw w grudniu 1947 r. wynosiła 5.662, po regulacji w 1949 r. — 4.938. Przyczynę płynności struktury rolnej powiatu należy widzieć w tym, że w pierwszym okresie powojennym ustalano ją nominalnie. Z porównania powierzchni użytków rolnych z powierzchnią gruntów zagospodarowanych wynika, że znaczna część ziemi leżała odłogiem.

Na gospodarstwa indywidualne osadników przeznaczono w 1945 r. 33.066 ha, z tego w listopadzie 1947 r. obsiano¹²:

— żytem	8.361 ha
— pszenicą	179 ha
— rzepakiem	3 ha
— wykonano orkę jesienną	13.453 ha
Razem	21.996 ha

¹² WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 15. Sprawozdanie sytuacyjne Referatu Osiedleńczego za listopad 1947 r. do Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego Ekspozytury Gorzów Wlkp.

Pod koniec 1947 r. nie zagospodarowane użytki rolne wynosiły 12.070 hektarów, pewna ilość ha mogła być zagospodarowana na wiosnę 1948 r. Obszar ziemi nie zagospodarowanej był znaczny, wynosił około 35%.

Na zmienność struktury rolnej powiatu miał wpływ okólnik Ministerstwa Ziem Odzyskanych nr 82 z lipca 1946 r., który uzależniał obszar gospodarstwa od jakości gleby, okólnik Ministerstwa Ziem Odzyskanych z 15 grudnia 1947 r. wprowadzający strefy ekonomiczne i instrukcja Ministerstwa Rolnictwa z 12 maja 1948 r., która wprowadziła strefę podmiejską. W praktyce instrukcja Ministerstwa Rolnictwa z 12 maja 1948 r. nie dotyczyła powiatu krośnieńskiego, ponieważ nie posiadał on większych ośrodków miejskich i przemysłowych.

Referat Osiedleńczy w I kwartale 1948 r. dokonał zmniejszenia obszaru gospodarstw, których wielkość przekraczała nakazane normy. W niektórych gromadach upełnorolniono gospodarstwa, o ile pozwalał na to zapas ziemi.

Po regulacji wzrosła liczba gospodarstw w kategoriach od 7 do 14 ha, a zmniejszył się od 15 do 20 ha, natomiast gospodarstwa ponad 20 ha zostały zlikwidowane. Gospodarstwa od 15 do 20 ha były przeważnie w posiadaniu autochtonów, wyłączone były gospodarstwa o obszarze ponad 100 ha. Nie znaczy to, że gospodarstwa do 20 ha nie były w posiadaniu repatriantów lub przesiedleńców. Gospodarstwa przekraczające normy obszarowe zostały po regulacji zmniejszone, a uzyskany zapas ziemi przeznaczono na uzupełnienie drobnych gospodarstw lub zasiedlenie nowo przybyłych osadników.

Analiza struktury rolnej powiatu po regulacji wykazuje wzrost gospodarstw średniorolnych i pełnorolnych i odnosi się do ogółu osadników.

CZYNNIKI WPLYWAJĄCE NA KSZTAŁTOWANIE STRUKTURY ROLNEJ POWIATU KROŚNIENSKIEGO

Na kształtowanie struktury rolnej powiatu krośnieńskiego miały wpływ następujące czynniki: rok powstania gospodarstwa, struktura gospodarstwa ponemieckiego, zapas ziemi przeznaczony na indywidualne osadnictwo rolne, stan nieruchomości i ruchomości gospodarstw rolnych, ilość przywiezionego i nabytego inwentarza, siła robocza osadników zdolnych do pracy na roli.

Na kształtowanie struktury rolnej powiatu wpływały niewątpliwie również takie czynniki jak: klimat, jakość gleby, stan zalesienia itp., ale nie są one tematem niniejszego opracowania.

a) ROK POWSTANIA GOSPODARSTWA

Ze sprawozdania Inspektora Uwłaszczeniowego na Ziemię Lubuską¹³: „Na terenie wsi powiatów Ziemi Lubuskiej daje się zauważyć podział osadników na trzy różne grupy:

1. Grupa bogatych a często bardzo bogatych chłopów, są to przeważnie „pionierzy”, którzy objęli najlepsze gospodarstwa, więcej inwentarza żywego niż potrzeba do obsłużenia jednego lub dwóch folwarków — konie, krowy poniemieckie, pierwszorzędne meble, w pierwszym roku sprzątnęli to, co Niemcy zasiali, a w drugim roku uprawiali od 4 do 12 ha, ostatnio nawet od 30—40 ha, aż do czasu wysiedlenia Niemców posługiwali się uboczną siłą niemiecką. Element ten bardzo się wzbogacił, dzisiaj dzięki przewadze wyzyskuje słabszy element.
2. Grupa przesiedleńców, którzy pracują uczciwie, lecz żyją w znośnych warunkach, a często w ciężkich lub bardzo ciężkich, są to przeważnie przesiedleńcy i repatrianci, którzy osiedlili się w późniejszym okresie. Osiedlano ich na ziemiach gorszych, w domach często bez drzwi, bez okien, inwentarza martwego otrzymywali mało lub wcale, mało kto dostał krowę lub konia poniemieckiego. Duży procent jest zmuszony odrabiać „pańszczyznę” za wypożyczenie konia lub maszyny. Zamiast odrobku stosuje się również zapłatę w zbożu. Dużo z nich dostało już akt nadania, lecz nie wie gdzie znajduje się ich ziemia. Podatki wymierza się nie od ilości uprawianych ha, lecz od jakości umieszczonych w akcie nadania, grupa ta jest zależna od pierwszej.
3. Trzecia grupa to przesiedleńcy z akcji „W”.

Przytoczone sprawozdanie pozwala wnioskować, że osadnicy, którzy przybyli na teren powiatu w 1945 r. i na początku 1946 r. osiągnęli wyjątkowo korzystną pozycję. Najprawdopodobniej taką pozycję osadnicy ci zachowali do dziś.

Wyniki próby reprezentacyjnej pozwalają postawić podobny wniosek: osadnicy, którzy osiedlili się w pierwszych latach, nabyli w większości gospodarstwa obszarowo większe. Taki stan rzeczy był widoczny przed i po regulacji gospodarstw rolnych.

Przesiedleńcy i repatrianci, którzy nabyli gospodarstwa w pierwszych latach akcji osiedleńczej zachowali pozycję uprzywilejowaną, utrzymali się w kategoriach gospodarstw obszarowo większych, a nawet grupa tych gospodarstw po regulacji wzrosła.

¹³ WSAP KW PZPR Zielona Góra. Sprawozdanie Inspektora Uwłaszczeniowego na Ziemię Lubuską za 1947 r. do Ministerstwa Ziemi Odzyskanych L. dz. Insp. 6/80/47.

b) STRUKTURA GOSPODARSTW PONIEMIECKICH
A STRUKTURA GOSPODARSTW NOWO POWSTAŁYCH
POWIATU KROSNO ODRZAŃSKIE W LATACH 1945—1949

System gospodarki niemieckiej na terenie powiatu Krosno Odrzańskie opierał się na produkcji rolnej, przemyśle drzewnym, rzemiośle, a część ludności znajdowała zatrudnienie poza powiatem. Dla gromad położonych wzdłuż Odry źródłem zarobkowania były szkuty. Istniejące fabryki w Lubsku i ceramika zatrudniały część ludzi. Północna część powiatu stanowiła rejon wypoczynkowy, gdzie przyjeżdżali na okres letni przeważnie Niemcy z Berlina.

Strukturę gospodarstw poniemieckich cechowało duże rozdrobnienie. W powiecie dominowały wsie o przewadze drobnych gospodarstw, które nie były w stanie w pełni zatrudnić istniejącej siły roboczej. Ludność szukała (szczególnie młodzi) zatrudnienia w wielkoprzemysłowych ośrodkach zachodnich Niemiec (Westfalia, Nadrenia, Berlin).

Wieś niemiecka powiatu krośnieńskiego z powodu słabego uprzemysłowienia była licznym skupiskiem proletariatu rolnego, pracującego u bogatych chłopów lub zatrudnionego jako robotnicy leśni (zalesienie powiatu wynosi 76%, a w niektórych gromadach dochodzi do ponad 80%).

Tabela 6

STRUKTURA WSI NIEMIECKIEJ
POWIATU KROSNO ODRZAŃSKIE W 1939 R.¹⁴
(W PROCENTACH)

Nazwa powiatu	Powierzchnia gospodarstwa w ha					
	ponad 100	50—100	20—50	5—20	5—2	poniżej 2
Krosno Odrzańskie	0,8	1,3	13,8	39,5	21,7	22,8

Z tabeli 7 wynika, że 44,5% gospodarstw wsi niemieckiej to gospodarstwa od 2 do 5 ha i poniżej 2 ha. Badania poniemieckiej struktury w gromadzie Radnica (Radnitz) i Wężyska (Marzwise) potwierdzają dane ogólne powiatu.

Na 255 badanych gospodarstw poniemieckich było do 0,5 ha i od 0,5 do 5 ha — 157 (61,5%), a od 5 do 100 ha — 98 (38,5%) (tabela 7).

Wpływ struktury gospodarstw poniemieckich na nowo powstałą strukturę rolną powiatu wiąże się z zapasem ziemi, a przede wszystkim z pojemnością budynków mieszkalnych i gospodarczych, którymi dysponując, władze osiedleńcze mogły przeznaczyć na osadnictwo indywidualne.

Na przykładzie struktury poniemieckiej możemy stwierdzić, że posia-

¹⁴ WSAP KW PZPR Zielona Góra.

Tabela 7

STRUKTURA PONIEMIECKA WSI RADNICA I WĘŻYSKA¹⁵

Ogółem	0—5 ha	0,5—5 ha	5—9 ha	9—10 ha	10—12 ha	12—15 ha	15—20 ha	20—25 ha	25—50 ha	50—75 ha	75—100 ha
liczba gospodarstw według powierzchni ogólnej											
255	73	84	29	4	3	3	21	15	17	—	2
liczba gospodarstw według powierzchni użytków rolnych											
255	73	84	27	4	3	9	21	17	15	1	1

dany zapas ziemi i struktura poniemiecka w znacznym stopniu decydowały o kształtowaniu nowej struktury rolnej. Wpływ struktury poniemieckiej na nowo powstałą strukturę przedstawia tabela 9. Wykazuje, że w nowo powstałej strukturze wsi Radnica i Wężyska zlikwidowano 34 gospodarstwa od 20 do 100 ha i 20 gospodarstw do 20 ha (stanowią one w nowej strukturze 0,4%, a na ich miejsce utworzono jedno gospodarstwo do 15 ha i 65 do 5 ha. Nowo powstała struktura wsi Radnica i Wężyska

Tabela 8

PONIEMIECKA STRUKTURA ROLNA I NOWO POWSTAŁA
POWIATU KROSNO ODRZAŃSKIE (PRZED REGULACJĄ)

Ogólny obszar	%	Zapas	%	Ilość gospodarstw w ha								ogółem	%
				100— 20	%	15—20	%	5—15	%	do 5	%		
struktura poniemiecka (Radnitz i Marzwise) 1939 r.*													
4 901,17	100	1 329,51	27,1	34	13,3	21	8,2	43	16,8	157	61,7	255	100
nowo powstała struktura rolna (Radnica i Wężyska) 31.XII.1948 r.**													
4 901,17	100	1 299,39	26,5	—	—	1	0,4	44	16,2	219	83,4	264	100
nowo powstała struktura powiatu krośnieńskiego (31.XII.1948 r.)***													
121 748,25	100	34 066,00	24,6	—	—	51	1,1	1 627	33,4	2 189	65,5	4 867	100

* Sporządzono na podstawie Grundstuer Mutterrolle Gemaidebezirks Radnitz i Marzwise Prezydium PRN Krosno Odrzańskie Wydział Geodezji Księgi Kastralne.

** Sporządzono na podstawie teczek gospodarstw indywidualnych gromady Radnica i Wężyska oraz akt formalnoprawnych nr 54/16/53/61 i 55/1219/61 Prezydium PRN Krosno Odrzańskie.

*** Sprawozdanie Wydziału Osiedleńczego Wojewódzkiego Urzędu Poznańskiego Ekspozytury Gorzów Wlkp. nr 31.XII.1948 r. WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 18, nr spr. 2f/1949 r.

¹⁵ Sporządzono na podstawie Grundstuer Mutterrolle Gemaidebezirks Radnitz i Marzwise Prezydium PRN Krosno Odrzańskie, Wydział Geodezji, Księgi Kastralne.

potwierdza dane statystyczne struktury powiatu. Uwidacznia ona (przed regulacją) również likwidację gospodarstw poniemieckich od 20 do 100 ha (z 28,2 do 1,1%) i zwiększenie gospodarstw do 5 ha (z 61,7 do 65,5%). Dane statystyczne wykazują, że zapas ziemi przeznaczony na cele osiedleńcze wynosi 24,6% ogólnego obszaru powiatu. Resztę obszaru zajmowały lasy, wody, nieużytki i drogi. Część użytków rolnych przejęły w swe posiadanie PGR-y oraz inne rolnicze i nierolnicze instytucje państwowe. Przeznaczenie na osadnictwo indywidualne 24,6% zapasu ziemi warunkowało powstanie przedstawionej struktury powiatu. Likwidacja gospodarstw wielkochłopskich od 20 do 100 ha pozwalała na utworzenie nowych gospodarstw średniorolnych i małorolnych. Powstanie nowych gospodarstw rolnych umożliwiło duże rozwarstwienie wsi niemieckiej, ponieważ była wystarczająca ilość budynków gospodarczych i mieszkalnych.

Nowo powstała struktura rolna powiatu była całkiem inna od poniemieckiej. Około 40% — „średniacka”. Pozwalała ona na prowadzenie gospodarki ustabilizowanej i rentownej.

c) STAN NIERUCHOMOŚCI ROLNYCH W GOSPODARSTWACH OSADNIKÓW
W LATACH 1945—1949

Wojna spowodowała duże zniszczenie wsi Ziemi Lubuskiej. W poważnym stopniu uległy zniszczeniu budynki wiejskie zarówno mieszkalne, jak i gospodarcze. Na 5.662 gospodarstwa rolne w powiecie, według stanu na lipiec 1947 r., zniszczonych do 25% było 758 gospodarstw, a w ponad 25% — 751¹⁶. W sumie uległo zniszczeniu 1557 gospodarstw, co stanowiło 28,6% ogółu gospodarstw rolnych w powiecie.

Dalszemu zniszczeniu uległy zabudowania wiejskie na skutek niewłaściwego ich zabezpieczenia przed ludźmi, którzy przybyli na Ziemię Zachodnie w celach „szabrowniczych”. Ludzie ci często w sposób lekkomyślny dokonywali dewastacji budynków wiejskich, wrywając okna, drzwi, podłogi itp. Reszty zniszczeń dokonały warunki atmosferyczne.

Zdarzały się też wypadki, że wcześniej przybyli osadnicy dewastowali nie obsadzone zabudowania wiejskie w celu uzupełnienia swych zabudowań mieszkalnych i gospodarczych. Na kształtowanie się struktury rolnej powiatu między innymi miały wpływ stan i ilość zabudowań wiejskich. W pierwszych latach, z powodu braku kredytów na budownictwo wiejskie oraz zbyt małej ilości siły kwalifikowanej oraz materiałów budowlanych, które przeznaczone były w pierwszej kolejności na budowę zniszczonego przemysłu i miast, na wsi nie budowano nowych zabudowań wiejskich. Ograniczano się tylko do koniecznego remontu już istniejących

¹⁶ WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 10. Sprawozdanie Ekonomiczne Urzędu Wojewódzkiego Poznańskiego w Gorzowie Wlkp. za lipiec 1947 r. do Ministerstwa Ziemi Odzyskanych.

budynków wiejskich. Wspomniane uprzednio rozwarstwienie wsi niemieckiej, a co za tym idzie duża ilość zabudowań, pozwoliły zmienić agrarną strukturę poniemiecką i tym samym zabezpieczyć nowo powstałe gospodarstwa rolne, zabudowania mieszkalne i gospodarze.

Badania potwierdzają, że gospodarstwa obszarowo większe nabyły więcej budynków gospodarczych niż gospodarstwa o mniejszym obszarze. Osadnicy, którzy nabyli gospodarstwa w pierwszym okresie osiedleńczym, otrzymali również więcej budynków gospodarczych. Osadnicy rolni osiedlani w 1945 i 1946 r. nabyli przeciętnie na jedno gospodarstwo 3 budynki gospodarcze, w roku 1947 — 2,6, a w następnych latach na jednego osadnika wypadało ich jeszcze mniej.

Przeciętnie na jedno gospodarstwo rolne do 2 ha i od 2 do 7 ha przypadało od 2,2 do 2,9 budynków gospodarczych, natomiast na gospodarstwo od 7 do 14 ha przypadało od 3 do 4,3 budynków gospodarczych. Stąd wniosek, że na kształtowanie się struktury rolnej powiatu w pewnym stopniu oddziaływał zasób posiadanych zabudowań wiejskich, będących w dyspozycji władz osiedleńczych.

Podobnie przedstawia się podział maszyn i narzędzi rolniczych. Osadnicy nabywający gospodarstwo w pierwszych latach akcji osiedleńczej mieli możliwość nie tylko wyboru gospodarstw, budynków wiejskich, ale też maszyn i narzędzi rolniczych.

Osadnicy, którzy na teren powiatu przybyli w latach późniejszych (1947—1949) w nadanych gospodarstwach nie zastali maszyn i narzędzi rolniczych lub zastali ich bardzo mało. Dlatego m.in. powodem wyboru gospodarstwa przez osadnika była ilość zastanych maszyn i narzędzi rolniczych. Badania wykazują, że i w tym wypadku osadnik decydował się na nabycie większego gospodarstwa, gdy ilość i stan maszyn rolniczych pozwalał mu na właściwe zagospodarowanie nabytego nadziału ziemi. Dane statystyczne z przeprowadzonych badań wykazują, że czym większe gospodarstwo, tym więcej posiadało maszyn i narzędzi rolniczych. Na 100 gospodarstw od 5 do 15 ha ilość maszyn rolniczych wzrosła od 100 do 400, a narzędzi rolniczych od 220 do 430. Natomiast gospodarstwa do 5 ha posiadały 45 maszyn rolniczych na 100 gospodarstw, a narzędzi rolniczych 115. 175 badanych rodzin przesiedleńców przywiozło ze sobą 5 maszyn rolniczych i 33 narzędzia rolnicze, natomiast 125 rodzin repatriantów przywiozło 2 maszyny i 88 narzędzi rolniczych (przeważnie pługi i brony). Brak jest danych statystycznych powiatowych, mówiących ile na poszczególne gospodarstwa przypadało maszyn i narzędzi rolniczych, są zaś dane statystyczne mówiące o ogólnej ich ilości w powiecie.

Według stanu na dzień 31 maja 1948 r. (tabela 9) na 48.542,0 ha użytków rolnych pługów jedno-, dwu- i trzyskibowych oraz posiewnych było w powiecie 5045, bron 3564, a siewników 919. Z powyższych danych wy-

nika, że jeden pług przypadał przeciętnie na około 8,6 ha, a siewnik na 53,3 ha.

Na podstawie przytoczonych danych możemy stwierdzić, że ilość maszyn i narzędzi rolniczych nie pozwalała w pełni zagospodarować ogólnego obszaru użytków rolnych.

d) INWENTARZ ŻYWY W GOSPODARSTWACH OSADNIKÓW
W LATACH 1945—1949

Działania wojenne dokonały również olbrzymiego spustoszenia w inwentarzu żywym. Większość inwentarza żywego została wprowadzona przez uciekających Niemców podczas zbliżania się frontu. Znaczna część wyginęła podczas działań wojennych, pozostała tylko niewielka ilość koni i bydła. Na 300 badanych gospodarstw dwunastu osadników otrzymało konia poniemieckiego. Z tego wynika, że co pięćdziesiąty osadnik posiadał konia, którego otrzymał od władz osiedleńczych.

Ogólnie biorąc, stan koni jako podstawowej siły roboczej był wysoce

Tabela 9

STAN MASZYN I NARZĘDZI ROLNICZYCH POWIATU KROSNO ODRZAŃSKIE
(STAN NA 31 MAJA 1948 R.)

Nazwa gminy	Ogólny obszar w ha	Zapas ziemi	Maszyny i narzędzia rolnicze							
			pługi				brony	siewniki	opielacze	walce
			1-ski-bowe	2-ski-bowe	3-ski-bowe	posiewne				
Bytnica	4 914,10	759,80	147	85	14	148	180	75	195	9
Bobrowice	10 225,78	3 340,03	267	61	2	24	409	70	206	5
Dąbie	10 665,69	5 447,55	369	79	6	133	495	143	171	39
Górzyn	6 157,34	3 355,23	229	29	—	283	595	102	132	19
Kosierz	9 348,75	2 194,71	150	92	4	32	345	70	60	45
Krosno Odrz.	10 629,16	4 040,68	313	91	3	195	383	138	140	76
Korczyców	20 790,37	5 642,30	408	120	8	248	542	122	55	47
Nietkowice	15 151,22	5 174,59	275	47	8	167	32	70	212	32
Toporów	10 296,94	1 539,20	63	15	11	107	64	23	55	6
Wężyska	18 561,86	3 358,93	241	94	—	140	329	43	—	48
Razem	121 748,25	37 150,65	2472	613	56	1477	3297	872	1315	326
m. Krosno	brak danych		38	29	4	32	76	14	41	16
m. Lubsko	brak danych		132	30	—	62	191	33	3	19
Razem	430 744,0*	48 542,0*	2642	772	60	1571	3564	919	1359	361

* dane z 1939 r.

Sporządzono na podstawie zestawienia powiatowego narzędzi i maszyn rolniczych pow. Krosno Odrzańskie. WAP Zielona Góra S.T.6.

niewystarczający. Stan inwentarza żywego w powiecie oraz jego wysoki ubytek w czasie działań wojennych przedstawia poniższe zestawienie¹⁷:

Ogólna ilość bydła		Ogólna ilość koni	
3.XII.1941	3.XII.1947	3.XII.1941	3.XII.1947
s z t u k			
28.896	3.289	4.706	2.357

Powyższe zestawienie zawiera ogólny stan inwentarza żywego w 1947 roku zakupionego przez państwo oraz przywiezionego przez osadników. Uwidacznia ono niski stan inwentarza żywego w powiecie krośnieńskim. Posiadanie inwentarza żywego, szczególnie koni, stawiało osadnika w sytuacji uprzywilejowanej. Świadczy o tym przykład zaczerpnięty ze sprawozdania Inspektora Akcji Uwłaszczeniowej na Ziemię Lubuską¹⁸: „W gromadzie Różanki powiat Gorzów Wlkp. płaci się gospodarzowi za jeden dzień pracy dwoma końmi w polu od 2—2,5 tys. zł, za co trzeba temu gospodarzowi odrobić, który znów płaci za jeden dzień 150 zł. Stanowi to stosunek 1 : 13 względnie 1 : 16”.

Przytoczony przykład pozwala wyciągnąć wniosek, że inwentarz żywy, szczególnie konie i krowy przywieziony przez osadników oraz nadany im przez władze osiedleńcze, odgrywał znaczną rolę w kształtowaniu struktury rolnej powiatu. Przywieziony inwentarz żywy spełniał „pionierską” rolę w rozwoju hodowli koni i bydła w powiecie krośnieńskim, szczególnie w pierwszym okresie. Osadnik posiadający konia dysponował mocnym argumentem w sprawie otrzymania gospodarstwa o większym obszarze. Taki wniosek nasuwa się po zbadaniu ilości koni oraz bydła przypadających na 100 gospodarstw poszczególnych kategorii (przywiezionych i nadanych). Przeprowadzone badania potwierdzają, że w gospodarstwach od 7 do 20 ha przeciętna ilość koni na 100 gospodarstw wzrasta od 35 do 100. W pierwszym okresie osiedleńczym osadnicy bardzo często do pracy w polu używali krowy, a więc spełniała ona dwojaką rolę: była żywicielką rodziny osadnika i siłą pociągową.

Na podstawie przeprowadzonych badań uwidacznia się bezpośredni wpływ inwentarza żywego na kształtowanie struktury rolnej powiatu. Osadnicy posiadający konie lub bydło (krowy) nabywali gospodarstwa większe, przeważnie ponad 7 ha. Ogółem prawie co szósty osadnik posiadał konia, a co drugi krowę. Była to ilość wysoce niewystarczająca do właściwego wykorzystania zdolności produkcyjnych użytków rolnych

¹⁷ WSAP KW PZPR Zielona Góra. Sprawozdanie Inspektora Akcji Uwłaszczeniowej na Ziemię Lubuską do Ministerstwa Ziem Odzyskanych L. dz. Insp./6180/47.

¹⁸ Tamże.

powiatu. Stan ten uległ radykalnej poprawie w latach następnych. Według stanu na dzień 31 maja 1948 r. na 48.542,0 ha użytków rolnych w powiecie przypadało¹⁹:

— koni	3365
— bydła	6586
w tym krów	4504
— trzody chlewnej	8463
— owiec	2119
— kóz	2156
— kur	46 707
— gęsi	2124
— kaczek	2685
— innego drobiu	1079
— królików	3436
— uli z pszczołami	458

e) SIŁA ROBOCZA OSADNIKÓW ROLNYCH

Duże znaczenie dla gospodarki chłopskiej miała ilość osób w wieku produkcyjnym. Dlatego osadnik posiadający większą ilość osób zdolnych do pracy w gospodarstwie rolnym ubiegał się o gospodarstwo obszarowo większe. Tym samym siła robocza osadników rolnych wpływała na kształtowanie struktury rolnej powiatu.

Badania bilansu siły roboczej repatriantów powiatu krośnieńskiego wykazują, że wzrastała ona wraz z wielkością gospodarstwa. Przeciętnie na jedno gospodarstwo (repatrianci) przypadły 4 osoby, w tym mężczyźni — 1,9, kobiet — 2,1, do 14 lat — 1,4 osób, 14—60 — 2,5, ponad 60 lat — 0,1 osób. Uwidacznia się pewna prawidłowość, że repatrianci osiedleni w 1945 r. posiadają wyższy współczynnik siły roboczej od osiedlonych w latach następnych. Ta prawidłowość występuje we wszystkich kategoriach gospodarstw. Pozwala to stwierdzić, że rodziny przybyłe w pierwszych latach akcji osiedleńczej były liczniejsze od rodzin, które osiedliły się w okresie późniejszym. Otrzymały one również gospodarstwa obszarowo większe.

Przeprowadzone badania wykazały, iż rodzina repatrianta była dość liczna, o wysokim współczynniku osób w wieku do 14 lat (1,4 osób na jedno gospodarstwo), o znacznej przewadze kobiet nad mężczyznami (kobiet

¹⁹ Sporządzono na podstawie Zestawienia powiatowego zwierząt gospodarskich powiatu Krosno Odrzańskie. WAP Zielona Góra. Sygn. Tymczas. 6.

2,1, mężczyźni 1,9). Mały współczynnik stanowiły osoby w wieku ponad 60 lat (0,1). Przewagę kobiet nad mężczyznami możemy tłumaczyć tym, że część mężczyzn w wieku zdolnym do służby wojskowej znajdowała się w armii lub wyginęła w czasie wojny.

Analiza siły roboczej przesiedleńców potwierdza hipotezę, że przesiedleńcy, którzy nabyli gospodarstwa większe, dysponowali również większą ilością siły roboczej od przesiedleńców posiadających gospodarstwa mniejsze. Wśród przesiedleńców na jedno gospodarstwo do 2 ha i od 2 do 5 ha przypadało od 3,3 do 4,3 osób, a w gospodarstwach od 7 do 20 ha ilość osób wzrosła od 4,6 do 6,8. U przesiedleńców i repatriantów współczynnik mężczyzn był jednakowy i wynosił 1 : 9, natomiast współczynnik kobiet wzrósł u repatriantów i wynosił 2,1 : 2. Wśród przesiedlonych osób w wieku do 14 lat na jedno gospodarstwo przypadała przeciętnie 1 osoba, a wśród repatriantów 1,4. Większy jest też u przesiedleńców współczynnik osób w wieku ponad 60 lat niż u repatriantów i równa się 0,3 : 0,1. Stąd wniosek, że rodzina przesiedleńcza była pod względem wieku starsza.

Bilans siły roboczej osadników rolnych (przesiedleńcy i repatrianci) wykazuje, że rodzinę osadnika w powiecie krośnieńskim cechowała przewaga kobiet nad mężczyznami, wysoki współczynnik osób w wieku od 14 lat, a mały współczynnik w wieku 60 lat. Przeciętna rodzina osadnika w powiecie krośnieńskim była młoda.

ZAKOŃCZENIE

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że na kształtowanie struktury rolnej powiatu wpłynęło wiele czynników, a m. in. opisane w niniejszym opracowaniu. Starano się wykazać, że akcja osiedleńcza napotykała na poważne trudności i problemy, które dopiero rozwiązała praktyka życia codziennego. Zlikwidowano zniszczenia powojenne w zabudowaniach wiejskich. Przekroczono stan inwentarza żywego i ruchomego w stosunku do 1939 r. Przebudowano od podstaw agrarną strukturę poniemiecką.

Element osadniczy był zróżnicowany pod względem tradycji, obyczajów, nawyków oraz kultury rolnej. Brak w początkowym okresie stabilizacji gospodarczej i politycznej stwarzał dla wielu osadników stan niepewności i wyczekiwania. Trzeba było dłuższego okresu czasu, by nastąpiła pełna integracja osadników powiatu, pochodzących z różnych regionów Polski.

Omówiłem wyłącznie element wiejski, gdyż stanowił on podstawową część ludności powiatu.

Reforma rolna i osadnictwo wiejskie na Ziemiach Odzyskanych rozładowały nabrzmiały historycznie problem wiecznego głodu ziemi i zbędnych rąk do pracy na wsi polskiej. Zapewniła ona rodzinie wiejskiej pewne źródło utrzymania i właściwą egzystencję przy coraz większym uprzemysławianiu Ziemi Lubuskiej.